

KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ VA ERKINLIKLARNI CHEKLASHNING HUQUQIY ASOSLARI VA CHEGARALARI

Nazarov Rahim Toshtemirovich

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti

Jinoyat huquqi va fuqarolik protsessi kafedrası o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23219510>

Annotatsiya. Ushbu maqolada, konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni cheklashning huquqiy asoslari va chegaralari haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni cheklash individual avtonomiya, davlat hokimiyati va jamiyat xavfsizligi o'rtasidagi murakkab huquqiy munosabatlar doirasida shakllanadigan muhim huquqiy institut hisoblanadi. Uning konstitutsiyaviy jihatdan qonuniyligi faqat rasmiy huquqiy normaning mavjudligi bilan emas, balki aniq huquqiy asos, qonuniy maqsad, obyektiv zarurat, mutanosiblik, huquqiy aniqlik, shuningdek vaqt va mazmun jihatidan belgilangan chegaralarning mavjudligi bilan belgilanadi.

Kalit so'zlar: konstitutsiyaviy huquqlar, konstitutsiyaviy erkinliklar, huquqlarni cheklash, huquqiy cheklov, qonuniylik, huquqiy aniqlik, mutanosiblik.

Kirish. Shaxs erkinligi va davlatning tartibga solish vakolati o'rtasidagi munosabat konstitutsiyaviy huquqning fundamental muammolaridan biri hisoblanadi. Konstitutsiya insonni asossiz davlat aralashuvidan himoya qilish maqsadida huquq va erkinliklarni belgilaydi. Shu bilan birga, ayrim huquqlarning mutlaq va hech qanday chegarasiz amalga oshirilishi boshqa shaxslarning huquqlari yoki konstitutsiyaviy jihatdan muhofaza qilinadigan jamoat manfaatlarini bilan to'qnash kelishi mumkin. Vujudga keladigan bunday huquqiy qarama-qarshilik asosiy huquqlarni cheklashni tartibga soluvchi puxta huquqiy mexanizmni shakllantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Davlat boshqaruvi nuqtayi nazaridan u jamoat tartibini saqlash va jamiyatni himoya qilish uchun zarur bo'lgan odatiy huquqiy vosita sifatida ko'rinishi mumkin. Biroq shaxs nuqtayi nazaridan ayni chora uning shaxsiy erkinligiga jiddiy aralashuv sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli konstitutsiyaviy huquq huquqlarni cheklash masalasiga faqat davlat boshqaruvining qulayligi nuqtayi nazaridan yondashmasligi lozim. Aksincha, u davlat aralashuvining qonuniyligini aniqlash imkonini beradigan obyektiv mezonlarni belgilashi kerak.

Huquqni cheklash esa huquqiy chora shaxsning boshqa holatda Konstitutsiya bilan himoya qilinadigan xatti-harakatlarni amalga oshirish imkoniyatini qisqartirganda yuzaga keladi.

Shu sababli asosiy mezon huquqiy tartibga solishning o'zi emas, balki uning shaxsga berilgan huquqning muhofaza qilinadigan doirasiga ko'rsatadigan amaliy ta'siridir.

Mazkur yondashuv muhim ahamiyatga ega, chunki cheklov birinchi talabga javob berib, uchinchi talabga javob bermasligi mumkin. Ya'ni chora jamoat xavfsizligini ta'minlashga amalda yordam berishi mumkin, biroq shaxs erkinligiga shunchalik kuchli ta'sir ko'rsatishi mumkinki, natijada u konstitutsiyaviy jihatdan haddan tashqari og'ir chora sifatida baholanadi.

Shu sababli mutanosiblik qonuniy jamoat manfaatlarini davlat hokimiyatining cheklanmagan vakolatiga aylanishidan himoya qiladi. U davlat tomonidan tanlangan vosita bilan himoya qilinayotgan konstitutsiyaviy qadriyat o'rtasida oqilona munosabat mavjudligini talab etadi. Muayyan chora dastlab zarur bo'lgan bo'lsa ham, unga asos bo'lgan sharoitlar o'zgarganidan keyin u haddan tashqari cheklovga aylanishi mumkin. Shu sababli cheklov choralari vaqti-vaqti bilan huquqiy va amaliy jihatdan qayta baholab borish zarur.

Cheklovning vaqt jihatidan chegaralanishi, shuningdek, konstitutsiyaviy huquqlarning istisno vakolatlarni bosqichma-bosqich odatiy ma'muriy amaliyotga aylantirib yuborishdan himoya qiladi. Favqulodda sharoitlarda boshlangan chora keyinchalik odatiy boshqaruv vositasiga aylanib qolmasligi kerak. Konstitutsiyaviylik prinsipi davlatdan nafaqat cheklov joriy etilgan paytda uning zarurligini, balki vaqt o'tishi bilan uning saqlanib qolishi ham asosli ekanini ko'rsatishni talab qiladi.

Huquqning cheklanishi davlatga konstitutsiyaviy huquqning mazmunini butunlay yo'qqa chiqarish imkonini bermaydi. Agar huquq rasman tan olingan bo'lsa-yu, amalda undan foydalanish imkonsiz holga keltirilsa, bunday huquq konstitutsiyaviy himoya vositasi sifatidagi o'z ahamiyatini yo'qotadi. Shu sababli huquqning asosiy mazmuni davlat aralashuvining muhim moddiy chegarasi hisoblanadi. Ushbu chegaraning aniq mazmuni huquqning tabiatiga qarab farq qilishi mumkin bo'lsa-da, uning umumiy maqsadi o'zgarmaydi: konstitutsiyaviy himoya amaliy samaradorligini saqlab qolishi kerak.

Iqtisodiy yoki tashkiliy faoliyatga ta'sir ko'rsatuvchi cheklovlar shaxsiy erkinlik, shaxsiy hayot daxlsizligi, fikr va so'z erkinligi yoki vijdon erkinligiga ta'sir ko'rsatuvchi cheklovlardan mazmunan farq qiladi. Inson qadr-qimmati va shaxsiy avtonomiya bilan bevosita bog'liq bo'lgan huquqlar davlat tomonidan alohida ehtiyotkorlik bilan cheklanishi kerak. Bunday yondashuv ayrim huquqlar muhim, boshqalari esa ahamiyatsiz degan ma'noni anglatmaydi.

Aksincha, u davlat aralashuvining oqibatlari turlicha bo'lishini e'tirof etadi. Shu sababli har bir holatda cheklovning og'irligi, himoya qilinayotgan huquqning xususiyati, muqobil vositalarning mavjudligi va cheklovning shaxs uchun uzoq muddatli oqibatlari hisobga olinishi lozim. Bu yondashuv konstitutsiyaviy huquqlarni himoya qilishning yanada rivojlangan modelini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunda davlat cheklovlarni faqat ularning huquqiy tasnifiga ko'ra emas, balki shaxs huquqlariga ko'rsatadigan real ta'siriga qarab asoslab berishi talab qilinadi.

Xulosa. Konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni cheklash davlat aralashuvining huquqiy jihatdan alohida shakli bo'lib, uni davlat hokimiyatining odatiy vakolati sifatida qabul qilish mumkin emas. Uning konstitutsiyaviy jihatdan qonuniyligi aniq huquqiy asos, huquqiy aniqlik, qonuniy konstitutsiyaviy maqsad, zarurat, mutanosiblik va himoya qilinayotgan huquqning asosiy mazmunini saqlab qolish kabi o'zaro bog'liq talablarning bajarilishiga bog'liq.

O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tizimi mazkur yondashuv uchun muhim huquqiy asoslarni belgilagan. Inson huquq va erkinliklarining bevosita amal qilishi, asossiz aralashuvni cheklash, mutanosiblik prinsipi, huquq va erkinliklarning faqat qonun asosida va zarur doirada cheklanishi davlat hokimiyatining inson huquqlariga aralashuvini chegaralovchi muhim konstitutsiyaviy vositalardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Rasmiy nashr. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2023. – 80 b.
2. Husanov O. T. Konstitutsiyaviy huquq. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2024. – 544 b
3. Musayev B. T., Aliyeva K. R., Narimanov B. A. Konstitutsiyaviy huquq. Darslik. – Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2020. – 188 b.
4. Barak A. Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 611 p.